

SPRÅK *nytt*

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

35. årgang 4/2007

Språklig rikdom

Det er løvfallstid og årsslutt – tida da store og små eiere vurderer beholdninger og bestemmer budsjetter. Men vi vurderer ikke i november ressursforvaltningen når det gjelder morsmålet.

Nå er jeg bare glad for at ingen forsøker seg på det; vi er ikke tjent med at alt i samfunnet blir omregnet i kroner. Poenget er at der er noe som kan kalles språklig rikdom. Det er betimelig, fordi jeg har mistanke om at det finnes opptil flere rundt oss som ikke ofrer fenomenet språklig rikdom en tanke, som ikke innser at denne rikdommen ligger til grunn for hele det menneskeskapte samfunnet.

Men er det da slik at norsk er et rikt språk? Ja, norsk er – eller rettere sagt – kan være rikt. Vi bestemmer det langt på vei sjøl. Det er ikke slik at engelsk eller fransk i og for seg er rikere enn norsk. Alle språk har samme mulighet-er til å være rike og stiller på det punktet likt. Det er heller ikke slik at store engelskspråklige forfattere, som Shakespeare, har et større ordtilfang enn noen norsk forfatter. Sammenlikning er vanskelig, fordi norsk og engelsk har ulike ordstruktur, men viss vi ser bort fra det, er det slik at Wergeland brukte flere ord enn Shakespeare. Og Hamsun var ikke langt etter. Vesaas stiller langt, langt bak. Han er mer på linje med de franske Racine og Molière, som ut fra klass-

iske idealer hadde som rettesnor at alt vesentlig menneskelig skulle uttrykkes med et avgrensa og allment vokabular. Moral: Det er heller ikke slik at språklig uttrykkspotensial kan leses direkte ut av ordtilfanget til en forfatter.

Dette nummeret av Språknytt kan leses som en reise i vår språklige rikdom. Kreativiteten når det gjelder ord og mat, er uendelig; påvirkningen fra Holland til Agder i farne tider (i Flekkefjord eksisterer Hollenderbyen ennå) har bidratt betydelig til dagens maritime vokabular. Det faktum at det eksisterer et fullverdig tegnspråk som noen tusener nordmenn bruker, gjør at vår språklige rikdom også omfatter vokal og visuell variasjon. Og så klager noen over mangel på lyspunkter under morsmålet's himmel! Hver eneste dag lages det nye ord og ytringer som ingen har kommet med før.

Sannheten er: Språket er for det første verken rikt eller fattig, men simpelthen hva vi gjør det til. For det andre er det trolig slik at det kun er språkevnen som er naturgitt hos mennesket; utover det må språket skapes og utvikles – det er kulturelt og sosialt betinga. Viss språket i oss og rundt oss er i elendig forfatning, ligger ansvaret for det ene og alene hos oss.

Sylfest Jomheim

INNHold 4/2007

1 Snakk om mat	20 Er rødøken egentlig rød?
4 Østlandsk reisning	23 «Holdnings skapende handlings planer»
10 Hollandsk språk og kultur til Agder	Særskrivning i studenttekster
14 Stockmann – Штокман – Sjtokman	29 <i>Dørslag</i> , hva er det slags slag?
16 Et tospråklig liv med norsk tegnspråk	31 Nyord
	32 Spørrespalte

Snakk om mat

VELLE ESPELAND

MATLAGING, bordskikk og haldningar til mat har forandra seg svært mykje dei siste generasjonane. Desse forandringane viser seg naturlegvis også i språket.

Det som er lettast å få auga på, er mengda av nye importerte ord og nemningar på ingrediensar og teknikkar, men vi finn også store forandringar på eit djupare plan.

Rollespel rundt kakefatet

I storparten av historia vår har det norske folket levd på sveltegrensa. I den perioden som vi kallar den vesle istida, frå 1500-talet til midt på 1800-talet, var folketalet stadig på kanten av det som landet kunne brødfø. Denne risikoen for matmangel skapte skikkar og haldningar som har levd nesten opp mot vår tid, sjølv om dei etter kvart vart heilt avleggs. I min barn- dom, i 50-åra, var det eit lyte å vere kresen. I gudbrandsdalsdialekten heitte det å vere *vand*. Ordet kunne også danne verbet å *vande*, som betydde 'å vrake' eller 'ikkje like'. Kokekunst i matmangelens tid var kunsten å ta vare på dei resursane som fanst, og få maten til å strekke til. Smaken måtte vere underordna. Dersom nokon *vanda* maten, kunne det føre til at matmora måtte kaste noko. At barn kunne rynke på nasen og seie at dei ikkje likte maten,

var forståeleg, men at ein vaksen var vand, var uakseptabelt. Slike folk kunne bli kalla *vandleppa* (adjektiv) eller *matgrinar* (substantiv), og det var skjellsord.

På den andre sida var det ei dygd å vere *håvar*. Det var eit ord som betydde 'beskjeden', 'tilbakehalden' eller 'unnsleg'. Dette ordet var særleg brukt i samband med ein skikk, eller kanskje vi skulle kalle det eit rollespel, som verkar underleg i dag. Når nokon stakk innom for å prate, vart kaffikjelen sett på og fatet med småkakene kom fram. Vertinna begynte med å *nøde* gjestene: *Ikkje ver håvar nå! Vil du ikkje smake på kakene mine? Ta nå ei kake! Ta ei til!* Men det var ikkje meininga at gjestene skulle følge denne oppfordringa. Det ville i tilfelle ha vore svært uhøfleg. Dei skulle halde seg tilbake, ta ei kake, rose baksten og kanskje ta ei kake til. Men ein skulle ikkje ta meir enn to, og den som tok siste kaka på fatet, viste at han heilt mangla folkeskikk. Slikt var det berre byfolk og tater som gjorde. Denne skikken skriv seg naturlegvis frå ei tid da fint kveitemjøl, smør og sukker var dyrt. Både gjestene og vertinna visste at kakelageret ikkje var stort, men skikken skapte ein situasjon som gav vertinna høve til å vise seg raus og gjestfri, utan at kake- lageret minka for mykje.

Nå er denne skikken berre eit minne hos gamle folk. Billig sukker og kveitemjøl har gjort han meiningslaus, og språkbruken som høyrde til, står ikkje i nokon naturleg samanheng lenger. Ord som *vand*, *vandleppa*, *håvar* og *nøde* har gått ut av bruk. *Storetar* er eit ord som finst ennå, men det er ikkje lenger eit negativt ord. Det har vorte nøytralt. Ordet *kresen*, derimot, har vorte positivt. Det kan brukast om ein *feinschmecker* eller *smaksdommar*.

Kokebøker og kakenamn

Kokebøker frå 1800-talet er interessant lesnad, men korkje dei trykte eller dei handskrivne bøkene gir noko realistisk bilde av kothaldet. Kokebøkene retta seg mot ein liten, kjøpesterk overklasse. Dessutan var det den sjeldne festmaten som vart festa til papiret, mens det å lage til vassgraut, flatbrød, spekesild, gumme og dravle kunne alle. Dei handskrivne kokebøkene eg har hatt høve til å studere, inneheld hovudsakleg kakeoppskrifter. Det heng naturlegvis samman med at kakene var «utstillingsmat».

Språket i handskrivne kakebøker frå 1800-talet er ei sak for seg. Noko er avskrift av trykte bøker, men mykje er også frå lokal tradisjon. Det er ikkje enkelt å overføre ein kunnskap som har vorte lært gjennom etterlikning, til skriftleg språk, og oppskriftene blir famlande og klønete eller stivbeinte som i dette eksemplet: *Tvende Hvitter, slagen i Skum, kommes i et Steenfad, hvori en Unse reven Sukker ...* Oppskriftene vekslar gjerne mellom imperativ og passivkonstruksjonar. Det er tydeleg at kjøkkenskrivarane ikkje har nokon etablert mal for korleis oppskriftene skal få form på papir.

Mange kakeslag har fantasifulle namn. For fattigfolk var *Fattigmannsbakkels* slett ikkje ein *uvand* bakst, for deigen består av dyre ingrediensar som kveitemjøl, puddersukker, fløyte og sitronskal. Dessutan skal kakene steikast i feitt. I dei borgarlege oppskriftsbøkene frå 1800-talet står det at dei skulle steikast i *klaret smør*, og Karen Dorothea Bang, som gav ut si kokebok i 1835, bruker gåsefeitt. Det må ha sett ein fin smak på bakkelse. Namnet *fattigmannsbakkels* var nok meint humoristisk. *Goro* er eit namn av same slaget. Det var også ei kake av dyre ingrediensar, og namnet skal komme av (*å ha*) *god råd*. *Feittbrød* var derimot eit biteti for fattigfolk. Det kunne bestå av byggmjøl, litt sukker, feitt (smult eller talg), litt mjølk og kanskje litt kokte poteter for å få deigen til å henge saman. *Feittbrødet* vart kjevla ut og steikt på takke. Mange kakenamn fortel om fasongen: *kringle*, *vaflar*, *krumkake*, *skrullar*, *mandelhattar*, *sprutbakkels*, *smultringar*, *sirupssnippar*, *peparnøtter*, *rosettbakkels* og *cocarder*. Andre namn fortel om innhaldet: *eplekake*, *mandelbrød*, *korintkake*, *vørterkake* eller årstid, for eksempel *julekake* og *fastelavnsbolle*.

I vår tid blir dei fleste småkakene steikte på plate i steikeovnen. Bakaromnar var slett ikkje vanlege i norske bygdelag på 1800-talet, og difor måtte kakene bakast anten på takke eller i open grue. Kaker som *goro*, *vaflar* og *avlette* (det siste namnet skal komme av *oblat*) vart steikte i spesielle kakerjern, med lange handtak. *Smultringar*, *fattigmann*, *cocarder* og *rosettbakkels* vart steikte i feitt. Til *rosettbakkels* og *cocarder* hadde ein eigne jern som vart dyppa i ei linn røre og stukne ned i det

varme feittet til bakkelsset sleppte jernet. Sprutbakkels, også kalla traktbakkels, vart spruta gjennom ei trekt rett ned i feittet.

Kål til middags

Småkaker var luksus. På kakefatet låg det skodebrød som viste at vertinna var ei god husmor. Kvardagsmaten var noko heilt anna. Den var *uvand*. Kvardagsmaten skulle etast, ikkje kommenterast. Ros var naturlegvis lov, men all ros inneber ei nedvurdering av noko anna, og i ei tid med matmangel var det sikkert best å undertrykke smakssansen. Adjektivet *uvand* kunne også brukast om folk. *Ein uvand kar* var enkel og ukomplisert.

Norske kvardagsrettar har sjeldan fantasifulle namn. Vanlegvis fortel namnet berre kva det er: hakka kjøtt, kjøttkaker, fiskesuppe, ferskt kjøtt og suppe, men det finst også nokre namn som er meir gåtefulle. I Gudbrandsdalen er framleis den tradisjonelle middagsretten *kål* populær. I Østerdalen og utover på båe sider av Mjøsa har dei ein liknande rett som heiter *ertekål*. *Kål* er eit romsleg ord i norsk språkbruk. Vi har *hovudkål*, *grønkål*, *karveekål*, *skvallerkål*,

kålrot, *formargkål* og *eplekål* (som betyr 'potetgras'), men den kålen gudbrandsdølane et, inneheld ikkje noko av dette. *Kål* er ei suppe kokt på ein spekeknokke, resten av ei spekeskinke eller salta kjøtt. Dessutan inneheld suppa gule erter, byggryn, gulrot og potet, men altså ikkje *kål*. Det vil seie at *kål* rett og slett betyr 'suppe'.

Ivar Aasen har merka seg denne språkbruken, og i ordboka si skriv han at i Gudbrandsdalen kan *Kaal* bety *Kjødsuppe*, *Saad*. I parentes legg han til *sædvanlig med Kaalrod*. Men dette er nok hans eigen spekulasjon, for *kålrot* er ikkje ein fast ingrediens i *kål*. Denne måten å bruke ordet *kål* på kan likevel ikkje berre vere ei vrangførestelling hos gudbrandsdølane, for ei slik tolking av ordet gir meining i ein del velkjende, faste uttrykk. Noko som *koker bort i kålen*, *løyser seg opp i suppa*. *Å gjere kål på noko* betyr at det blir *øydelagt*, *gjort ende på*, men også *utnytta til siste trevl*. *Å gjere kål på restane av spekeskinke* gir god meining. Eit gammalt ordtak seier at *Den som ikkje held mål, må sype kald kål*. Her betyr *mål* 'måltid', og ordtaket seier at den som ikkje kjem til måltida, får kald suppe.

Østlandsk reisning – målsaka i de frilynte ungdomslaga på Østlandet

ASBJØRN LANGELAND

SPRÅKNYTT HADDE i 2005 og 2006 to interessante artikler som belyser sider ved nynorskens vekst og konsolidering i begynnelsen av forrige århundre: *Stoda for nynorsken og målrørsla i 1905* av Olaf Almenningen og *Noregs Mållag – nye hundre år?* av Knut Kjeldstadli. Almenningens artikkel peker bl.a. på den store innsatsen de frilynte ungdomslaga gjorde for å fremme målsaka. For ytterligere å illustrere den sterke bindingen som har eksistert mellom Noregs Mållag og Noregs Ungdomslag, bør det nevnes at organisasjonene hadde felles sekretariat i perioden 1913–1956. Kjeldstadli innleder med et blikk på utbredelsen av målrørsla, hvor den sto sterkt, og hvor den fikk dårlig fotfeste. På ett plan kan en se målrørsla som bonde- og bygdesamfunnets reaksjon og sjølhevding i en kamp mellom nytt og gammelt. Men han får ikke resonnementet til å gå helt i hop, for det var betydelige deler av Bygde-Norge der det var svært få mållag: «Svakt representert er Hedmark (med noen unntak for miljøer i Østerdalen), Sør-Oppland, Akershus, Østfold, det sørlige Buskerud, Vestfold og Grenland. Fraværet slår en enda mer om en ser medlemstallet i forhold til folketallet i disse fylkene. Og det har bodd folk, bønder, mange bønder, her også.»

Ungdomslag utenfor Noregs Mållag

Ser en etter årsaker til den svake tilslutningen Noregs Mållag hadde på Sør-Østlandet, er historien til den frilynte ungdomsbevegelsen i dette området et interessant spor. Gjennom Noregs Ungdomslag var de fleste ungdomslaga i store deler av landet kollektivt tilsluttet Noregs Mållag, men alle frilynte ungdomslag sto ikke tilsluttet Noregs Ungdomslag. Spesielt i de områdene Kjeldstadli nevner, var det mange ungdomslag som sto utenfor landssammenslutningen. Mona Klippenberg skriver om dette i Noregs Ungdomslags jubileumsbok fra 1995: «Kravet om at dei frilyndte ungdomslaga skulle arbeida på «fullnorsk grunn», gjorde at mange lag ikkje blei med i fylkeslaga og gjennom desse fekk medlemskap i Noregs Ungdomslag. Dette gjaldt særleg austlandslaga. Det store Vestfold Ungdomsforbund, som var eit frilyndt fylkeslag, valde å stå utanfor landslaget, og årsaka skal ha vore den harde målpolitikken som vart ført av NU.» Det samme gjaldt Romerike Ungdomsforbund. Bygdene på Midt- og Sør-Østlandet manglet altså ikke frilynte ungdomslag, men laga sto ofte utenfor Noregs Ungdomslag. Også disse ungdomslaga var opptatt av målsak, folkedans, amatørteater og folkeopplysningsarbeid, men

de var ikke enige i den retningen i målsaka som Noregs Ungdomslag sto for. Dette får en et godt bilde av når en leser om den bevegelsen som kalte seg *Østlandsk reisning*.

Østlandsk reisning var et organisert samarbeid mellom ungdomslag på Østlandet. Den formelle oppstarten var et møte på Jessheim høsten 1916. Målet var å påvirke både landsmålet og riksmålet slik at en etter hvert skulle få et norsk språk som hele landet følte som sitt.

Berggravs tale på Minne i 1916

Bakgrunnen for dette møtet var en tale som skolemannen, seinere biskop, Eivind Berggrav holdt på et ungdomsstevne på Minne i Eidsvoll sommeren 1916.

Berggrav hevdet at Østlandet var blitt liggende etter på mange måter både i næringsliv og kulturliv. Han viste blant annet til den rollen vestlendinger nå spilte både i jordbruket og i skolen på Østlandet. (Tidlig på 1900-tallet ble en rekke større gårder rundt om på Sør-Østlandet kjøpt av vestlendinger.) I målsaka var vestlendingens forsprang aller sterkest. Vi østlendinger kjenner ikke igjen målet vårt i den landsmålsnormalen som bygger på Ivar Aasens verk, hevdet Berggrav. Hadde landsmålet bare holdt seg til de felles drag i bygdemålene, da ville hele landet ha kjent seg igjen i målet og vokst seg inn i det. Men målsaka har ikke beveget seg utover mot det landsomfattende, det i sannhet folkelige og nasjonale, den har tvertimot beveget seg innover og bakover, sa han. Berggrav mente det var et skjebnesvangert misgrep at målfolket ikke hadde elsket fram et mål som hele landet kjente seg heime i. Han ønsket et landsmål der *i*-formene i hunkjønns-

og intetkjønnsord ble byttet ut med *a*-former, der ensidig *a*-infinitiv ble sidestilt med kløyvd infinitiv, og der former som *drøm*, *strøm* og *flom* ble sidestilt med *draum*, *straum* og *flaum*.

Men Berggrav var ikke mer velvillig stemt overfor riksmålsleiren. Det var himmelvid forskjell på den agitasjonen som riksmålsforeningen førte mot særnorske former, og «den morsmålsform som er blitt kalt riksmål, og som lever sitt liv og utvikler seg hver dag mot norskere tone og norskere iklædning». Han ønsket at folkemålet både i bygd og by skulle gi kursen for det framtidige riksmålet. I folkemålet hadde substantivene tre kjønn. En hadde *a*-endelser og tvelyd (diftonger) og ord som *bru*, *ku* og *tru* der riksmålet holdt på *bro*, *ko* og *tro*.

Eivind Berggrav hadde vært lærer ved Eidsvold folkehøiskole, Holmestrand lærerskole og Akershus amtskole. Han sa at disse årene i skolen hadde lært ham at «opplæringa i riksmål er en likefram og sterk hemske på ungdommens utvikling. Det er bare noen ytterst få som driv det til å kjenne seg heime i riksmål ... Dom kan nok lære å skrive det. Men dom lærer itte å leva seg sjøl ut i det».

Felles kamp for østlandsmålet

Til møtet på Jessheim høsten 1916 hadde Romerike Ungdomsforbund invitert representanter for andre frilynte ungdomsorganisasjoner på Østlandet. Det møtte folk både fra organisasjoner som var med i Noregs Ungdomslag, og fra de organisasjonene som sto utenfor (Romerike Ungdomsforbund og Vestfold Ungdomsforbund). Men møtet var åpent for alle interesserte, og hele 500

deltakere var samlet. Hovedtalere var Eivind Berggrav og professorene Halvdan Koht og Didrik Arup Seip. På møtet kom en fram til et program for Østlandsk reisning, og ei nemnd skulle stå for det videre arbeidet.

Programmet var ment som et grunnlag for kulturarbeidet i frilynte ungdomslag på Østlandet med særlig sikte på språket:

- *Østlandsk reisning, det er å vekke østlendingen til nasjonalt å kjenne og ære seg sjøl.*
- *Vi må bli glad i bygdene våre, verne om all god arv ifrå fedrene i arbeidsliv, husliv, i sed og tale.*
- *Vi må reise tanken om at morsmålet her øst er fullgod norsk tale så ingen trenger knote, enten det nå er «riksmål» eller «landsmål». Østlendingen skal kjenne det som ei ære og ei glede å eie og bruke målet sitt, heime og i byen like godt.*
- *Vi mener at vi på denne måten jamner veien til et sams norsk mål. På Østlandsgrunn, og bare der, kan landsmål og riksmål møtes.*

Stifterne så ikke for seg Østlandsk reisning som en ny organisasjon, men som et samarbeidstiltak som de frilynte ungdomsorganisasjonene på Østlandet ble invitert til å være med på. Til ei samarbeidsnemnd ble det oppnevnt to representanter fra hver av disse frilynte fylkeslaga: Romerike Ungdomsforbund, Vestfold Ungdomsforbund, Eidsiva ungdomslag (Østfold) og Fylkeslaget Varden (Solør og Odal). De to sistnevnte var medlemmer av Noregs Ungdomslag. Fra Romerike Ungdomsforbund ble Eivind Berggrav og husmor Wilhelmine Aanrud (gift med forfatteren Hans Aanrud) valgt. De øvrige var bankdirektør Hj. Trolldalen og herredskasserer I.C. Pind-

sle fra Vestfold, folkehøgskolestyrer O. Funderud og lærer G. Natterud fra Østfold og bonde Arne Næss og amtsskolestyrer Nils Sivertsen fra Solør/Odal. I tillegg fikk nemnda følgende medlemmer som ikke direkte representerte ungdomsorganisasjonene: professor Halvdan Koht, sogneprest Erling Grønland, professor D.A. Seip og lektor Torgeir Krogsrud. Eivind Berggrav ble valgt til formann og Halvdan Koht til nestformann.

Fra møtet ble det sendt et brev til regjeringen der det bl.a. sto «Et møte på Jessheim samlet av Romerike Ungdomsforbund til arbeide for Østlandets ret i norsk maalvekst, ber statsmagterne om at ta fullt hensyn til østlandsmaalenes betydning. Fordi det netop nu er aktuelt nævner møtet at en maa vente at der blir opnævnt repræsentanter for østlandsmaalene i Statens rettskrivningskommisjon ... ». Fylkesmann Alf Frydenberg, som hadde viktige verv i Østlandsk reisning i mange år, skriver at «Denne fråsegna førte til at professor Seip kom med i kommisjonen, noe som fekk mye å seia for utforminga av den nye rettskrivinga som kom året etter.»

I åra som fulgte, sluttet flere nye ungdomslag seg til Østlandsk reisning. Det kom til to nydannede fylkeslag fra Ringerike og Østoppland (Hedemarken), og hvert av disse hadde ni medlemslag. I tillegg fikk Østlandsk reisning flere direkte innmeldte enkeltlag, bl.a. fra Hadeland.

Medlemsbladet *Østaglett*

Fra 1921 gikk bevegelsen inn i en ny fase. Nå ble det vedtatt lover for Østlandsk reisning. I stedet for nemnda

fikk en et styre på fem medlemmer som skulle velges av et årsmøte. I tillegg skulle det velges et råd med to medlemmer fra hvert fylkeslag og dessuten to «målsmenn for enkeltlag som var beinveges innmeldt». I § 1 i de nye lovene sto det at Østlandsk reisning «er ei samskiping av ungdomslag og andre lag som vil arbeide fram det som er programmet for Ø. r.» Programmet var det samme som i 1916, men den siste setningen, som sa at det bare var på østlandsgrunn at landsmål og riksmål kunne møtes, ble strøket. De seks fylkeslaga og fire enkeltlag som sluttet seg til samskipinga, hadde til sammen ca. 10 000 medlemmer, så det var en organisasjon av betydelig størrelse som så dagens lys.

Organisasjonen fikk sitt eget medlemsblad, *Østglett*. Første nummer kom allerede i 1920, og bladet kom ut regelmessig fram til 1929. Torgeir Krogsrud var redaktør de to første årene. Hans mål var å lage et ungdomsblad for de frilynte ungdomslaga på Østlandet, og han skrev i det første nummeret: «La oss få mange meldinger om arbeidet i laga! Og skriv elles om alt de veit har interesse for arbeidet vårt. Bruk bygdemål, landsmål eller riksmål. La Østglett bli en møteplass for vaken østlandsungdom.»

I et av numrene som fulgte, skrev Krogsrud på lederplass at Østlandsk reisning førte en kamp på to fronter. «Den ene er den makt som dansk skriftmål ennå har, og som viser seg i arbeidet mot norske talemålsformer. Den andre er den makt som arbeider for et norsk mål på et slikt trangt grunnlag at det aldri kan bli samnorsk mål av det.» Var Krogsrud den første

som brukte begrepet *samnorsk*? En annen lederartikkel hadde overskriften: «Er Østlandet mindre norsk enn Vestlandet?»

Østlands målet i både skrift og tale

De fleste artiklene i bladet ble skrevet på østlandsmål. Til god hjelp for dem som ville bruke østlandsdialektene som grunnlag for skriftspråket sitt, fikk Østlandsk reisning utgitt en grammatikk, *Østlandsk formålære*, som var skrevet av Berggrav, Koht og Seip i fellesskap. Østlands målet ble av flere også benyttet utenfor bladet. Axel Bjørnstad fra Feiring skrev flere bøker på østlandsmål, og dikteren Asbjørn Dørumsgard skrev på romeriksmål. Han brukte forresten Østglett som tittel på en av diktsamlingene sine (1932). Helge Refsum skrev lokalhistoriske artikler og oversatte norrøne sagaer til østlandsmål. De gikk som føljetonger i bladet. En annen som skrev om lokalhistoriske emner, var Trygve Laake. Han og Helge Refsum, som begge var jurister, holdt mange foredrag i ungdomslaga. Trygve Laake brukte også romeriksmålet i sitt daglige arbeid. Han drev advokatvirksomhet til ca. 1970 og benyttet sin spesielle målform i kontrakter, brev og andre dokumenter.

Rettskrivingsreformen av 1917 gav gjennomslag for mange av kravene fra Østlandsk reisning. Reformen åpnet for en rekke valgfrie former både i landsmål og riksmål (fra 1929 *nynorsk* og *bokmål*), og det ble en hovedoppgave for bevegelsen å få kommunene på Østlandet til å vedta at de valgfrie formene skulle legges til grunn for morsmålsopplæringa. Etter oppgaver i Østglett i oktober 1920 hadde da

107 kommuner i de seks østlandsfylkene innført de valgfrie formene. De fleste av dem hadde riksmål, men det var også 13 landsmålskommuner blant dem. Men snart begynte motstanderne å samle sine krefter, og i åra som kom, raste striden i mange kommuner. Østglett ba ungdomslaga være på vakt: «Østlandsungdommen har vøri med og arbeidd fram desse formene. Nå må ungdommen passe på at bakstrevet itte får drive dom ut att somme sta'n.»

Et landsgymnas for Østlandet

Eidsvoll landsgymnas kom til å stå sentralt i striden for de valgfrie formene. I 1918 kjøpte staten Eidsvold folkehøiskole for å etablere et landsgymnas for Østlandet, og gymnaset kom i gang høsten 1922. Østlandsk reising ventet seg mye av den nye skolen og håpet at landsgymnaset skulle utvikle seg til et kultursentrum på Østlandet.

For Østlandsk reising var det en selvfølge at gymnaset språklig sett måtte følge den linja som organisasjonen sto for. I 1920 skreiv Østglett: «Eidsvollskolen må la det østlandske måtilfanget få komma til sin rett både i landsmålet og riksmålet. Bygger ein landsgymnaset på ein annan grunn, kommer det itte til å makte oppgava si. Det vil skapa strid – i staden for samling, fred og godt arbeid.» Men da forslaget om å sette skolen i gang kom i 1922, sa ikke departementet noe om opplæringsmålet. Både Koht og Seip skreiv om spørsmålet, og Seip hevdet at hvis en i opplæringa både i landsmål og riksmål la seg så tett opp til østlandsmålet som de valgfrie formene tillot, så ville gymnaset på Eidsvoll

hjelpe til med å gjøre motsetningene mellom de to målformene mindre. Østlandsk reising sendte også brev til departementet om saken, der de ba departementet ta særskilt omsyn til østlandsmålet når rektor og lærere skulle tilsettes. «Lærere ved Østlandsgymnaset bør vera folk som har kjennskap til østlandsmålet og evne til å gi det den rett det har krav på.»

Berggrav ble medlem av forstanderskapet, og da rektor skulle tilsettes, ble det en delt innstilling fra dette organet. Et flertall på tre innstilte lektor Torgeir Krogsrud som nr. 1, mens mindretallet på ett medlem innstilte lektor J. Fredrik Voss. I flertallsinnstillingen ble det pekt på de særskilte kunnskapene om østlandsmål som lektor Krogsrud hadde – «med evne til å bruke dette målet lett og fritt, muntlig og skriftlig. Han vil være omfram skikka til å grunnlegge og lede særskilt morsmålsundervisninga for den østlandsungdommen som samler seg på Eidsvoll.» Alf Frydenberg skriver at «det var et av de tyngste nederlag Østlandsk reising opplevde at det vart den konservative landsmålsmannen Voss og itte Østlandsk reising-mannen Krogsrud som kom til Eidsvoll og fekk setta sitt preg på det nye landsgymnaset. Det vart inga høgberg for østnorsk språk- og kulturarbeid.»

Etter at gymnaset var kommet i gang, ba departementet forstanderskapet uttale seg om undervisningsmålet. I uttalelsen så forstanderskapet det som en selvfølge at landsmål og riksmål måtte bli sidestilte som undervisningsspråk på det nye gymnaset, og for hvert mål måtte en bruke de formene som lå så nært opp til folkemålet på Østlandet

som det var mulig etter gjeldende regler. Forstanderskapet tok også opp lærebokspørsmålet og ba om at det både på landsmål og riksmål måtte komme ut lærebøker for den høgre skolen som nytta de valgfrie formene. Rektor Voss dissenterte, han mente at for landsmålets del måtte det først komme ut fullt sett av alle lærebøker der de obligatoriske formene ble brukt.

Eidsvoll landsgymnas ble aldri den samlende skolen for Østlandet som en tenkte seg i 1920. Striden om målform var nok ikke den eneste grunnen til det. Det betydde kanskje like mye at nye kommunikasjonstilbud gjorde det mulig for bygdeungdommen over store deler av Østlandet å dagpendle med tog eller buss for å gå på skole i nærmeste by, og det ble opprettet nye skoletilbud i flere mindre byer og bygdebyer.

Ungdomsfylking og ungdomsforbund
På årsmøtet på Hamar i 1926 fikk organisasjonen nytt navn og nytt program. Det nye navnet ble *Østlandsk ungdomsfylking*. I programmet kom det inn flere nye formuleringer om åndsliv, kultur og samfunnsspørsmål. Språkprogrammet, som fra starten av var kjernen i arbeidet, ble beholdt uten prinsipielle endringer. På dette møtet gikk Berggrav og Seip ut av styret etter ti års virke. Koht hadde gått ut av styret året før. Organisasjonen fortsatte arbeidet i samme spor i noen år, men

økonomien ble et stadig større problem. Enkelte av fylkeslaga hadde inntekter av forretningsvirksomhet. F.eks. drev Vestfold Ungdomsforbund kaffistover i Tønsberg, Holmestrand og Drammen, men Østlandsk ungdomsfylking hadde ikke den slags inntekter. Når inntektskildene tørket inn, kunne ikke organisasjonen overleve, og den ble oppløst i 1932.

Arbeidet i ungdomslaga og i fylkeslaga fortsatte, men målsaka kom etter hvert i bakgrunnen. Kontakten mellom ungdomslaga i de distriktene der Østlandsk reising hadde hatt sitt nedslagsfelt, ble også videreført, og etter krigen ble det gjort flere framstøt for igjen å samle ungdomslaga på Østlandet under én paraply. Etter mange sonderinger og samarbeid om flere enkeltstående tiltak gikk Romerike Ungdomsforbund og Vestfold Ungdomsfylking (tidligere forbund) i 1965 sammen om å starte Norsk Frilynt Ungdomsforbund. Dette forbundet har ingen bestemmelser om målbruk i vedtektene. Det de publiserer, er på bokmål. Det nye forbundet levde lenge i skyggen av Noregs Ungdomslag og hadde problemer med å oppnå målet, som var å bli en landsdekkende organisasjon med rett til statsstøtte. Men i dag opplyser forbundet på sine nettsider at de har 9000 medlemmer fordelt på 73 lag, som igjen er fordelt på 11 fylker.

Hollandsk språk og kultur til Agder

MARTIN SKJEKKELAND

ME KJENNER ALLE det sterke handelsambandet mellom dei nordtyske hansabyane og byar i Skandinavia frå midt på 1300-talet og framover. Norsk (og skandinavisk) tok etter kvart opp mykje språkstoff frå nedertysk. Det er særleg i ordforrådet me ser den nedertyske påverknaden på dei skandinaviske språka. Det er store mengder nedertyske lånord, t.d. *arbeid, å bli, bukse, bukt, fin, flink, frukt, frykt, gå, mektig, nytte, håpa, klokke, koka, lukt, måte, plaga, prata, snakka, skrika, skriva*. I tillegg til ord av dette slaget tok me mot mange ordlagingselement (affiks) frå nedertysk. Døme på ord med prefix er: *angrep, anlegg, bedageleg, bedrag, bedømme, befala, erstatning, erfaring* osv., og med suffiks: *fruktbar, låsbar, betingelse, besvarelse, elendighet, sikkerhet* osv.

Mellom Ytre Agder og Holland

Frå midt på 1500-talet blei hollendarane, frisarane, engelskmennene og skottane viktige handelspartnarar på Agder, og slik var det i meir enn to hundre år framover. Trafikken mellom folk på Agder og dei utanlandske kjøpmennene var ganske enorm. Vest på Agder var det samkvæmet med hollendarane som blei særleg viktig. Dei kom for å kjøpa trelast og tømmer. Særleg var den sørlandske eika ettertrakta som verdfullt

byggjemateriale for hus og for skip til den store hollandske flåten. Men hollendarane kjøpte òg ferdigbygde båtar. I tillegg kjøpte dei huder, skinn, mose til farging, smør, talg, ull og fisk.

Dei hollandske skipa hadde også med seg varer som nordmennene kjøpte eller bytte til seg. I særleg grad var det matvarer: korn, salt, sild, ost og krydder. Fleire nytteprodukt, som kork og jernvarer, hadde sjøfararane òg med seg til Agderkysten, seinare òg murstein og teglstein. Av meir luksusprega ting var leirkrukker, steintøy og all slags fajanse, vidare sølv, tekstilar av ulike slag og farge, gjerne raude tøystoff og blå hattar. Hollandske møblar, m.a. fine skatoll og kister, var også populære.

Svært mange unge menn frå Agder tok seg hyre på hollandske skip, der hyrene jamt over var mykje høgare enn på dei norske. Jenter frå Sørlandet fekk seg arbeid som tenestjenter og hushjelpar i Holland. Arkivmateriale i Amsterdam fortel at emigrasjonen frå Vest-Agder, eller Lister og Mandals amt, som det heitte den gongen, var heilt spesiell. Dei fleste migrantane til Holland kom derfrå.

Arnvid Lillehammer har skriva om samhandelen mellom Agder og Holland, og noko av det mest interessante hjå han er drøftinga av kva *form* kon-

takten mellom kjøpar og seljar hadde. Han meiner at det oppstod nær kontakt mellom oppkjøpar og seljar, mellom hollandske, skotske og danske skipperar og norske bønder. Ein slik direktekontakt er viktig å ha i minne når ein skal forklara den språklege påverknaden frå hollendarane. Samkvæmet mellom Holland og Agder heldt fram til ca. 1770.

Hollandsk språk til Noreg

Det nære sambandet mellom egdene og hollendarane frå midt på 1500-talet og framover sette spor etter seg i språket på Agder, slik også det nedertyske hansaspråket påviseleg gjorde det. Eg meiner at hopehavet mellom Sørlandet og Holland har vore med på å halda fast på dei tidlegare lånorda frå hansatida. Det er elles ofte vanskeleg å avgjera om eit ord kjem frå nedertysk eller frå hollandsk, av di desse språka var så like.

Lånord kjem inn i talemålet

Mykje av Agder høyrer til det sørlandske dialektområdet som har «blaude konsonantar», dvs. overgang frå *p, t, k* til *b, d, g* i stilling etter vokal, jf. døme som: *ei piba, å eda* (eta), *å бага* osv.

Ein del ord skil seg likevel ut ved ikkje å ha «blaude konsonantar»; dei har halde på *p, t, k* der me skulle ha venta overgang til *b, d, g*. Nokre av desse orda kan berre forklarast som lån frå nedertysk eller hollandsk. Orda må vera innlånte etter at den sørlandske prosessen med overgang til «blaude konsonantar» var avslutta. Døme på dette er: *eit prat, å prata* (frå nedertysk), *å pruta* (frå nederty.), *ei fauta* 'ei fuge', *ikkje i fautan* 'ikkje i form' (frå nederty.), *ein døyt* (frå hol-

landsk), *kaut* adj. 'kry' (tyder 'triveleg' på holl.), *ein kaper* (frå holl.) (væpna privatfarty), *staut* adj. (frå holl.), *ei skøyta* (frå holl.), *ein sprøyt, å sprøyta* (frå holl.).

Andre ord frå hollandsk

Nederlendaren Bram de Boer nemner i Språklig samling 2/2002 desse orda i norsk: *akterut* (holl. *achteruit, achteruitrijden* 'bakoverkøyre', *baugspryd* (holl. *boegspriet; spriet* = stake), *spant* ('innvendig ribbe i båt'), *vant* (holl. *want* = tauverk), *bramseil* (holl. *bramzeil*), *malstrøm* (holl. *maalstroom*, holl. *malen* svarer til norsk *mala* = knuse); *klinker* (holl., murstein som kling når han blir delt i to), *papp* (holl. *pap* 'graut'. Papp blir laga av grautaktig papirmasse). De Boer nemner også *fartøy, kahytt, hyre, vindås* og *kyst*. Her under følger eit utval av andre ord, som i Nynorskordboka er oppførte med *hollandsk* som opphav. Ein del av orda er omlaga i form og tyding. Nokre av orda har opphav i fjernare språk, men har kome til oss gjennom hollandsk:

appelsin (eig. flamsk *appelsien*, hollandsk i dag: *sinaasappel*), *å balera* 'trampa', 'ståka', *bambus* (eig. frå malayisk *bambu*), *bas, bederoa, bengel, bestefar* og *bestemor* (hollandsk i dag *grootvader* og *grootmoeder*), *bestikk, bever, å brasa, bus, børs, drill, døyt, edamer, eddik, filibuster* (ei spansk-portugisisk omlaging av holl. *vrijbuiten*, 'fribytter'), *forsuffa* 'forfjamsa', *å fortona* (*seg*), *frakt, gauda* (etter bynamnet *Gouda*), *gut, å heisa, kalkun, kaut, å knabba, komfyr, kvakksalvar, kvalross, å kvesta, lubben* (holl. *lobbig* 'romsleg'), *lurendreier, løyert, å mangla, å mankera, nikkens* (frå «knickerbockers», amerikansk nemning på nederendarane i

USA på 1600-talet, eig. eit hollandsk familienamn *Knikkebakker*), *nøkkel-ost* (etter nøklane i Leidens byvåpen, prenta på osten), *palme*, *passiar* (eig. malayisk *bicara*, holl. *pitsjaren*), *å pelma*, *plattung*, *å rappa*, *singel* (småstein), *sjaber*, *sjenever*, *å skaffa*, *å skeisa*, *å skofta*, *å skolera*, *skøyar*, *å skøya*, *slitasje*, *å sprøyta*, *å spyla*, *stillas*, *å svaia*, *tralt*, *vaterpass* og *vatt*.

Sjømannsord og sjømannsuttrykk

Unge egder lærte i stor grad det «moderne» sjømannsyirket av hollendarane. Difor er det ikkje merkeleg at mange av dei orda våre som er knytte til sjømannslivet, har opphavet sitt i hollandsk. Eg har alt nemnt ein del slike ord. Her er fleire:

anker, *bakk*, *bedding*, *bramrigg*, *bris*, *å buksera*, *båtsmann*, *certeparti*, *cruise*, *dekk*, *dis*, *dokk*, *dregg*, *dørk*, *fallreip*, *farty*, *farvatn*, *fokk*, *å forhala*, *forlis*, *å forlisa*, *å fortøya*, *frakt*, *harpun*, *å heisa*, *ein hyling* (ugreie på fiskegarn), *jagar*, *jakt*, *å jibba*, *kai*, *å kantra*, *kaper*, *kjetting*, *å kjølhala*, *klyøver* (trekanta stageagl), *korvøtt*, *kryssar*, *kuling*, *køy*, *laber*, *lekkasje*, *å lensa*, *matros*, *orkan*, *orlog*, *å overhala*, *passat*, *å peila*, *å praia*, *reiar*, *reling*, *ropert*, *ruff*, *sjau*, *å skalka*, *skøyte*, *å slingra*, *slupp*, *spant*, *å spleisa*, *stropp*, *å svaia*, *talje*, *tokt*, *trinse*, *utkikk*, *vasspegel*, *vaterbord* (planke ytst i skipsdekket), *vimpel*, *vrak* og *yacht*.

Ord som sørlendingane kjenner

I samtalar med egder om språk og kultur har det ofte kome opp ord som informantene meiner har opphav i Holland. Det gjeld ord som *allgodt* adjektiv 'sikkert', *ankerasje* substantiv 'anker-

plass', *beje* v. 'gje opp' («vil du beje?»), *becomst* subst. 'det ein fortener', *bomse* subst. 'stor kvinne' (i hollandsk òg nemning for ein bestemt båttype), *dandera* v. 'stella til, pynta', *flensje* subst. 'isflak' (i hollandsk: lita kake av pannekakerørre), *nå forbaser det* 'går det for langt', *hautenhaler* subst. 'energisk person, våghals', *holk* subst. 'dårleg båt', *kapseisa* v. 'kantra', *lappsalva* v. 'setja inn tauverk med tjøre', *maskepi* subst. 'intrige', *pøs* subst. 'bøtte', *remedie* subst. 'saker og ting' (frå latin, gjennom hollandsk), *spons* subst. 'propp til ei tønne', *søsterkake* subst. (hollandsk kaketype).

Faste uttrykk

Mange faste uttrykk i norsk har kome frå nedertysk og hollandsk. Døme er:

akta og *æra* (nederty. *achten*, *eren*), *gå over styr* (holl. *overstuur gaan*), *stikka i brann* (holl. *in brand steken*), *spott og spe* (nederty. *spott un spee*), *rubbe og stubb* (nederty. *rump un stump*), *ditt og datt* (nederty. *dít un dat*), *hulter te bulter* (nederty. *huller de buller*), *reie pengar* (nederty. *rêden penningen*), *på lykke og fromme* (nederty. *vrômen*), *til punkt og prikke* (nederty. *tô pricke*), *pikk og pakk* (nederty. *pak*), *basta og binda* (nederty. *basten*), *velja og vraka* (nederty. *wraken*), *koma i beknip* (nederty. *in beknip komen*), *koma i stand* (holl. *tot stand komen*), *ta til ekte* (nederty. *tô êchte nemen*).

Konstruksjonen *han sin* og *henna sin*

Eit svært sentralt grammatisk fenomen i dialektane på Agder er å uttrykka genitiv med refleksivt eigedomspronomen. Det gjeld typen: æ dæ Kari *sin* kjole?; dæ æ hans *sin* båt; dæ æ henna *sin* katt osv. Det er semje mel-

lom språkforskarane om at denne konstruksjonen har opphav i nedertysk og hollandsk.

Det geografiske kjerneområdet for *sin*-konstruksjonen på Agder fell saman med det området der samkvæmet med hollendarane var særleg sterkt på 1500- og 1600-talet.

Dette underbyggjer min teori om at hollendarane ikkje berre bidrog med sine eigne ord og uttrykk til dialektane, men at dei også styrkte den eldre nedertyske språkpåverknaden frå hansatida i dei områda der dei etablerte seg med handel.

Namneskikk frå Holland

Me merkar at det frå 1600-talet og utover kjem inn ein del hollandske og tyske personnamn i egdemåla. Tidleg på 1600-talet heitte dei fleste mennene her *Anders, Ola, Arne, Halvor, Ånun, Torgeir, Jon, Tobias, Tallak* osv. På 1600- og 1700-talet kjem det inn namn som *Arnt, Adrian, Bertel, Bernt, Cornelius, Claus, Didrik, Eoert, Hans, Hermann, Jan, Laurits, Reinert, Vollert, Villum, Valter, Verner, Teis* mfl. Kvinnenamna endrar seg også: *Anna, Sigrid, Guri, Ingrid* og *Åse* får nå konkurrentar i namn som *Alida, Amalie, Berte, Bertine, Alette, Emma, Gesine, Gunda, Henrikke, Hansine, Juliane, Jørgine, Katrine, Susanne* mfl.

Nordmenn på folkemunne

I hollandsk har det vore ein del uttrykk der den norske måten å vera på blir trekt fram for å karakterisera ein person. Sølvi Sogner (1996:194) nemner ein del slike: *Hij kijkt als een bok uit*

Noorwegen ('han glaner som ein geitebukk frå Noreg'), *De duivel voere hem naar Noorwegen* ('måtte djevelen ta han med til Noreg'), *Hij slacht de Noorman: hij kan niet beloven en houden* (eldre språk, 'han slektar på nordmannen, han kan ikkje halda ein lovnad'; nemninga *Noorman* blir i dag bare bruka om vikingane, moderne nordmenn heiter *Noren, eintal Noor*), *Dat is een zoet lief beestje, zei Pieter de Noorman, en hij zag een platluis* ('det var eit søtt lite dyr, sa nordmannen då han såg ei flatlus'), *Hij bromt als een Noorse beer* ('han brummar som ein norsk bjørn'), *Men zou eerder met een leuke schuit naar Noorwegen varen* ('eg ville heller segla til Noreg med ei lekk skute').

Dersom ein skal ta desse uttrykka på alvor, stod ikkje nordmennene så høgt i kurs hjå hollendarane. Men uttrykka fortel i alle fall om nær kontakt mellom dei to landa.

Litteratur

Lillehammer, Arnvid 2001: *Skottar og hollendarar på Agder- og Rogalandskysten*. I: Andersen, Kåre A. mfl. 2001. *Flekkefjord: Flekkefjord Museum*. 4–24.

Naumann, Hans-Petter 2000: *Lågtysk fraseologitransfer: Strukturer og modeller*. I: Jahr, E.H. (red.) 2000. 95–110.

Sogner, Sølvi 1996: *Popular contacts between Norway and the Netherlands in the early Modern Period*. I: Roding, J. og van Voss, L.H. (red.) 1996. *Hilversum/Verloren*. 185–198.

Stockmann – ШТОКМАН – Sjtokman

VIGLEIK LEIRA

DER HAR VÆRT MANGE meninger om hvordan navnet på det store russiske oljefeltet som norske interesser nå skal være med på å utnytte, skal skrives på norsk. Feltet er oppkalt etter den russiske professoren Vladimir Borisovitsj Sjtokman. Både *Stockman(n)*, *Shtokman* og *Sjtokman* er i bruk i norske tekster.

Navnet er opprinnelig tysk, og *Stockman(n)* er den tyske måten å skrive det på. *Shtokman* er en engelsk skrivemåte, for den første lyden i dette navnet gjengis med *sh* på engelsk. *Sjtokman* er ifølge de norske reglene for transkripsjon fra russisk den eneste korrekte skrivemåten, for den første russiske bokstaven i dette navnet skal gjengis med *sj*.

Usikkerheten om navnet på dette oljefeltet har aktualisert emnet *transkripsjon* og *retranskripsjon*. I språkvitenskapen brukes ordet *transkripsjon* oftest om overføring av navneformer fra ett skriftsystem til et annet. Byen *Bodø* skrives f.eks. *БӯдѸ* på russisk, den franske byen *Chartres* heter *Σαρτρ* på gresk, men også det franske etternavnet *Sartre* er blitt til *Σαρτρ*.

Retranskripsjon vil si tilbakeføring til det opprinnelige skriftsystemet. Tilbakeført til latinske bokstaver blir begge de to tilfellene over av *Σαρτρ* til *Sartr*. Det kan settes opp slik:

- 1 *Chartres* > *Σαρτρ* > *Sartr*
- 2 *Sartre* > *Σαρτρ* > *Sartr*

Retranskripsjon kan altså gi et annet resultat enn den opprinnelige formen.

Videretranskripsjon kan komme på tale når en i et tredje språk skal gjøre greie for hvordan et ord i språk nr. 1 blir behandla i språk nr. 2. Den russiske byen *Khabarovsk* føres opp som *Χαμάροφσκ* på greske kart. Overført fra gresk til norsk blir dette *Khabárovsk*. Gangen fra russisk via gresk til norsk er dermed slik: *Χαβάροεεκ* > *Χαμάροφσκ* > *Khabárovsk*. Her kan en legge merke til at den greske formen (også overført til norsk) er mer lydrett enn både den russiske originalen og den norske direkte transkripsjonen.

Vitenskapelig transkripsjon (eller *translitterering*) fra et språk til et annet har som formål å gjengi bokstav for bokstav (tegn for tegn) så nøyaktig som mulig, uten hensyn til uttalen, for eksempel slik:

Hver for seg blir gresk *α* gjengitt med norsk *a*, og gresk *ι* med norsk *i*. Men det greske bokstavsbandet *αι* blir i translitterering til norsk gjengitt med *ai* til tross for at den greske uttalen er *e*.

I Norge fins der transkripsjonsregler vedtatt av Norsk språkråd for transkripsjon av nygresk og av slaviske språk som bruker det kyrilliske alfabetet (se <http://www.sprakrad.no/Ordboeker/>

Andre/Transkripsjon_av_kyrillisk_og_nygresk/).

For andre språk med ikke-latinsk skriftsystem, eksempelvis arabisk, fins der ikke allment tilrådte systemer for transkripsjon til norsk.

For transkripsjon av kinesisk er det blitt vanlig i den latinbokstavlige verden å bruke pinyin-systemet fra 1958, som myndighetene i Kina tilrår når en skal overføre kinesiske navn til latinske bokstaver. En forskjell fra tidligere praksis som pinyin-systemet har ført med seg, er at bindestreken i mange kjente personnavn har forsvunnet, f.eks. Mao Tse-tung > Mao Zedong, Chou En-lai > Zhou Enlai, Liu Sjao-Tsji > Liu Shaoqi. Omfattende opplysninger om pinyin-systemet fins på mange nettsider.

Transkripsjon av russisk

Det norske transkripsjonssystemet for russisk bygger på samnordiske regler vedtatt av språknemndene i Danmark, Norge og Sverige.

En viktig forskjell mellom norsk på den ene sida og dansk og svensk på den andre er at de russiske bokstavene Ч og Ш gjengis med henholdsvis *tsj* og *sjtsj* på norsk, men med *tj* og *sjtj* på dansk og svensk, eksempelvis *Tsjajkovskij* (Чайковский) og *Sjtsjedrin* (Щедрин) på norsk og *Tjajkovskij* og *Sjtjedrin* på svensk.

Transkripsjon av russisk arter seg svært forskjellig i andre europeiske språk. Navnet *Pusjkin* (Пушкин) er et godt eksempel: Poesjkin (nederlandsk), Pushkin (engelsk og spansk), Pouchkine (fransk og portugisisk), Puškin (italiensk), Puschkin (tysk), Puskin (ungarsk). På gresk heter denne dikteren Πούσκιν, og i transkripsjon til norsk blir det Pouškin.

Bokstavene og bokstavkombinasjonene *c*, *ch*, *q*, *sch*, *sh*, *tsch*, *w*, *x*, *zh* hører ikke heime i norsk transkripsjon av russisk. Bokstaven *h* fins bare i kombinasjonen *kh*.

Retranskripsjon fra russisk til norsk etter reglene kan i noen tilfeller gi nordmenn bedre uttalerettleing enn det opphavformene gjør. Den russiske byen Toljatti (Тольятти), oppkalt etter den italienske kommunistlederen Palmiro Togliatti, var nylig i nyhetsbildet. På tv-skjermen sto der *Togliatti*, og nyhetsoppleseren brukte en norsk bokstavrett uttale. Skrivemåten *Toljatti*, i samsvar med norske transkripsjonsregler, ville ha gitt en riktigere gjengivelse av både russisk og italiensk uttale.

Transkripsjon av nygresk

De norske reglene for transkripsjon av nygresk står på Språkrådets nettsider. En bør merke seg at transkripsjonen av bokstavsambanda *αι*, *ει* og *οι* til norsk følger den greske *uttalen* og gjengir *αι* med *e* og *ει* og *οι* med *i*. Transkripsjonen av gamma (Γ, γ) retter seg også etter uttalen, og derfor blir den på norsk gjengitt både med *g* og *j*, avhengig av omgivelsene. Trass i at ypsilon (Υ, υ) på gresk uttales med *i*, skal denne bokstaven gjengis med *y*, ikke med *i* på norsk. Bokstaven *h* forekommer ikke som enkeltbokstav, bare i kombinasjonene *kh* og *th*.

Øynavnet *Kreta* har lang tradisjon bak seg med slik skrivemåte og er dermed et unntak fra reglene. Den greske formen *Κρήτη* ville gi *Kriti* etter reglene. *Θέα Κέρκυρα* har valgfri skrivemåte på norsk: *Kérkyra* eller *Korfu*.

Et tospråklig liv med norsk tegnspråk

SONJA ERLenkAMP

TOSPRÅKLIGHET ER FREMDELES uvanlig i vår del av verden, selv om innvandrer miljøene har bidratt til økt bevissthet om fenomenet. På tross av omfattende forskning som konkluderer med det motsatte, er det en seiglivet myte at tospråklig het kan være farlig for et barns utvikling.

Enda mer uvanlig er det kanskje å forestille seg at noen kan være tospråklig når det er ett av språkene vedkommende ikke kan samhandle fullt og helt på. Men i en slik situasjon befinder mange førstespråksbrukere av norsk tegnspråk seg. De lever et tospråklig liv selv om deres tilgang til ett av språkene, nemlig det norske talespråket, er begrenset på grunn av hørselshemmingen. Grunnen til denne spesielle formen for tospråklig het blant tegnspråksbrukere i Norge er sammenhengningen av brukergruppen og forholdet mellom tegnspråket og talespråket.

Tegnspråk i Norge

Norsk tegnspråk (ofte forkortet *NTS*) er et genuint norsk språk, som hittil har levd et relativt skjult liv sammenlignet med norsk talespråk. De første kildene vi har om dette språket, er fra begynnelsen av 1800-tallet. Men på grunn av at samfunnet har betraktet det mer

som et hjelpemiddel enn som et fullverdig språk, har norsk tegnspråk nesten ikke blitt dokumentert før i annen halvdel av 1900-tallet. Det finnes heller ikke nøyaktige tall på hvor mange det er som bruker norsk tegnspråk, men det anslås at om lag 5 000 døve og et ukjent antall hørende bruker det som ett av sine første språk. Alt i alt regnes det med at til sammen ca. 15 000 personer bruker norsk tegnspråk jevnlig enten som førstespråk eller andrespråk.

Minoritetsspråk med særtrekk

De fleste minoritetsspråk brukes av personer med samme etniske bakgrunn, og språket går i arv i familien, samtidig som mange minoritetsspråklige også vokser opp med majoritetens språk. Norsk tegnspråk, derimot, er et språk som har utviklet seg blant norske døve, og brukergruppen har tradisjonelt blitt omtalt som «døvemiljøet».

Døvheten bestemmer førstespråket til de døve, og det gjør at de tilhører et miljø som skapes både av et språkfelleskap og av felles erfaringer med det å være døv. I så måte føler mange døve også en tilknytning til døve i andre land. Begrepet «døvemiljøet» er imidlertid i denne sammenheng ikke ensbetydende med en gruppe som kun defineres av hørselsstatus. Hørende

familiemedlemmer og venner kan også være del av døvemiljøet. Dette er en utvikling som også foregår i andre land, og som har resultert i et begrepslig skille mellom «deaf» og «Deaf», for eksempel i USA. Begrepet «deaf» beskriver i dette tilfellet hørselsevnen, mens begrepet «Deaf» brukes som en slags merkelapp på medlemmer av en kulturell og språklig gruppe. Under den siste betegnelsen går for eksempel også hørende barn av døve foreldre, såkalte CODA (Children of Deaf Adults). På tilsvarende måte har noen miljøer i Norge i senere tid brukt betegnelser som «døv» versus «tegnspråklig» for å uttrykke dette skillet. Fra et sosiolingvistisk perspektiv dannes den tegnspråklige gruppen gjennom tilhørighet basert på et språklig fellesskap forankret i opplevelsen av annerledeshet. Det som skiller dem fra andre minoritetsspråklige miljøer, er at tilhørighet skapes på tvers av familieband.

Siden bare ca. 5 % av alle døve har foreldre som er døve, får de fleste som bruker norsk tegnspråk, kontakt med språket gjennom andre kanaler enn familiens kultur. Fordi arvelig døvhet er forholdsvis lite utbredt, får de fleste døve hørende barn. Dermed er det to grupper som bruker norsk tegnspråk, hver med sin form for tospråklighet.

Ett språk – to typer tospråklighet

Døve barn som vokser opp i en hørende familie, lærer som oftest tegnspråk gjennom samkvem med døvemiljøet, og siden 1997 gjennom skolegang med tegnspråk som undervisningsspråk og skolefag, i nyere tid også gjennom hørende foreldre. Siden 1996 har hørende foreldre med døve

barn fått tilbud om å delta på «Se mitt språk», et 40-ukers gratis kurstilbud i norsk tegnspråk, som fordeles over barnets 16 første leveår.

Undersøkelser på andre lands tegnspråk viser dessuten at døve barn av døve foreldre lærer tegnspråket av sine foreldre, slik som hørende barn lærer et normalt språk av sine hørende foreldre. De gjennomgår en språktilegnelsesprosess som kan sammenlignes med en talespråklig utvikling. De bruker for eksempel sine første tegn omtrent i samme alder som hørende barn kommer med sine første ord, og også den videre utviklingen skjer parallelt.

Tilgang til og bruk av norsk, derimot, baserer seg for døve mest på bruken av en av de skriftspråklige variantene. Selv om skriftlig norsk og norsk tegnspråk (som ikke har noen standard skriftform) er nokså forskjellige i sin oppbygning, tilegner mange norske døve seg en form for tospråklighet med «muntlig» norsk tegnspråk og skriftlig norsk, såkalt funksjonell tospråklighet. Funksjonell tospråklighet er preget av at hvert av språkene har sitt område og sin funksjon. Skriftlig norsk brukes til skriftlig, tegnspråk mest til ansikt-til-ansikt-kommunikasjon, der det er mulig. Men norsk-kunnskapen er ikke begrenset til skriving, og variasjonen i ferdighetene er stor. Daglige møter med en talespråklig majoritet gjør at mange døve snakker nokså flytende norsk.

Hørende barn av døve foreldre vokser ofte opp med en annen form for tospråklighet, der norsk talespråk som oftest står sterkest, selv om det ikke er foreldrenes hovedspråk. Hørende barn av døve foreldre lever i et majoritets-

miljø som snakker norsk, og har som oftest hørende, norsktalende familie-medlemmer og venner. De går i en norsktalende skole, og de døve foreldrene er i mange tilfeller funksjonelt tospråklige. Det å være et slikt barn er dermed på ingen måte ensbetydende med å vokse opp som tegnspråklig. I en del tilfeller velger døve foreldre til og med en rent norskspråklig oppdragelse for sine hørende barn.

Tenker man på familiens språklige historie, fører dette til et dobbelt brudd i språkarven for CODA-ene: Fra beste-foreldre til foreldre og videre til barna går det fra norsk til tegnspråk og så tilbake til norsk igjen. Dermed dukker norsk tegnspråk ofte bare opp i familier som et slags «mellomspill», uten å bli del av familiens kultur.

Tospråklighet som mulighet?

Som individer har døve barn som er født inn i en hørende familie, og hørende barn som er født inn i en døv familie, samme utgangspunkt. Siden foreldrene har en annen hørselsstatus enn barna, blir barna ofte oppdratt med et annet språk enn foreldrenes hovedspråk. Det kan virke noe underlig når det gjelder hørende barn av døve foreldre, siden det at barna hører, ikke er til hinder for at de kan vokse opp med norsk tegnspråk som ett av to førstespråk. Når døve foreldre velger å oppdra et barn som hører, bare med norsk talespråk, er grunnen sannsynligvis den samme som når hørende foreldre velger å oppdra sitt døve barn med tegnspråk. De står overfor et ofte ubevisst valg mellom å gi sitt eget språk videre til barna som en del av en felles identitet, eller å sikre barna det som for dem

virker som en best mulig fremtid, gjennom å gi dem et annet språk.

Årsaken til at døve foreldre velger norsk fremfor norsk tegnspråk for sine barn, er – i tillegg til de nevnte mytene om tospråklighet – en skjev statusfordeling mellom norsk og norsk tegnspråk. Norsk tegnspråk blir i de fleste offentlige dokumenter bare tillagt en funksjon som hjelpemiddel. Når døve foreldre velger bort tegnspråk for sine hørende barn, skyldes det som oftest en ubevisst vurdering av samfunnets holdninger til norsk tegnspråk. Forskjellen i status mellom norsk og norsk tegnspråk kan føre til at tospråklighet med tegnspråk bare oppfattes som en slags nødløsning for døve, siden døve ikke kan være utelukkende norsktalende. Konsekvensen er at det ikke virker som noe reelt alternativ for foreldre å gi norsk tegnspråk videre til sine barn dersom de ikke må. Dermed kan tospråklighet blant disse barna oppfattes mer som en belastning enn en fordel. Hørende barn av døve foreldre «trenger» jo ikke tegnspråk for å kunne kommunisere med andre hørende. Verken egenverdien av tegnspråk som førstespråk eller av tospråklighet synes å høre med i holdningene overfor tegnspråkbrukere og norsk tegnspråk. I så måte befinner norsk tegnspråk seg langt nede i språkhierarkiet og kan dermed bli truet av utryddelse i fremtiden.

Veien videre for norsk tegnspråk?

Det spørsmålet som for tiden opptar mange i det tegnspråklige miljøet, er hvor veien for norsk tegnspråk går videre. Har dette språket noen fremtid? Som følge av nyere hørselstekno-

logi har spørsmålet oppstått om fremtidens teknologi kommer til å utrydde døvhet mer eller mindre fullstendig. I videre konsekvens har miljøet uttrykt en bekymring for at norsk tegnspråk og den såkalte døvekulturen ikke kan overleve uten døve.

Men problemet kan angripes også på en annen måte: Det finnes i dag flere tusen førstespråkbrukere av norsk tegnspråk, deriblant mange hørende. Dersom alle disse førstespråkbrukere hadde valgt å oppdra sine barn, uansett hørselsstatus, som tospråklige med både norsk tegnspråk og norsk, ville norsk tegnspråk kunne leve videre som et språk hos både døve og barn av døve foreldre og deres barn og barnebarn. Men det forutsetter at norsk tegnspråk får høyere status i samfunnet, slik at tegnspråklige ser fordelene ved å gi norsk tegnspråk videre til sine barn som større enn ulempene.

Litteratur

Arnesen, Knut; Enerstvedt, Regi Theodor; Engen, Elizabeth A.; Engen, Trygg; Høie, Grete; Vonen, Arnfinn M. (2002): *Tospråklighet og lesing/skriving hos døve barn*. Skådalen Publication Series No.16. Oslo: Skådalen kompetansesenter.

Erlenkamp, Sonja (2006): *CI og tegnspråk – enten eller eller både og?* NTD: Nordisk tidskrift för hörsel- och döveundervisning 1–2006.

Lanza, Elizabeth (1994): *Om «halvspråklighet» og tospråklighet*. I: Hvenekilde, Anne (red.): *Veier til kunnskap og deltakelse. Utviklingen av grunnskoletilbud til elever fra språklige minoriteter*. Oslo: Novus, 133–148.

Volterra, Virginia (1986): *What sign language research can teach us about language acquisition*. I: Tervoort, Ben (red.): *Signs of Life*. Amsterdam: The Institute of General Linguistics of the University of Amsterdam.

Språkdagen 2007– norsk under press

Språkrådet inviterer til Språkdagen 2007 torsdag 15. november.

I Språkrådets utredning «Norsk i hundre!» fra 2005 er forskning og høyere utdanning og deler av næringslivet utpekt som områder der norsk språk er under så sterkt press at det ikke er selvsagt at norsk vil være i bruk på disse feltene i fremtiden. Språkrådet har derfor valgt å gjøre språket i disse viktige samfunnssektorene til hovedtema for Språkdagen 2007.

Blant innledere og paneldeltakere på konferansen er prorektor Haakon Bene-

stad, Universitetet i Oslo, professor Tove Bull, Universitetet i Tromsø, rektor Torunn Lauvdal, Universitetet i Agder, og professor Brit Mæhlum, NTNU. Fra næringslivet blir det innlegg ved administrerende direktør Finn Bergesen, NHO. Det blir presentert en meningsmåling om språket i næringslivet, og toneangivende personer fra Norden drøfter et nordisk perspektiv på globalisering og språkpolitikk i våre land.

Språkrådet tar sikte på å gjøre Språkdagen til en årvisst foreteelse. Temaene vil skifte fra år til år.

Er rødløken egentlig rød?

SVEIN NESTOR

EN TENKSOM ung norsk dame på 12 år, som bor i England, synes det er rart at vi kaller rødløken for *rødløk*. Den er jo lilla, skriver hun, og hvorfor da ikke kalle den *lillaløk*, for rødløken er jo ikke noe som ligner på rødt.

Da jeg fikk spørsmålet, gjettet jeg på at grunnen til at hun hadde begynt å tenke over navnet *rødløk* og fargen på den, var at det heter noe annet på engelsk. Men i den store engelsk-norske ordboken som jeg slo opp i, står det *red onion*, og det betyr at nordmenn og engelskmenn tenkte likt den gangen de, antagelig uavhengig av hverandre, gav denne løktypen navn.

Lilla er et nyere ord enn rød

Det heter *rödlök* på svensk også. I Nationalencyklopedins ordbok står det at *rödlök* er eldre enn 1520, og da er nok det samme ordet like gammelt i norsk. Folk i Norge og Sverige har altså sagt *rødløk* i minst 500 år.

For 500 år siden hadde svensker og nordmenn antagelig ikke kunnet si *lillaløk*, for i den store svenske ordboken står det at den første gangen ordet *lila* ble brukt i en svensk bok, var i 1819, altså minst 300 år senere enn *rødløk*. Grunnen til at *lila* kom så sent inn i svensk og andre nordiske språk, er at det er lånt fra fransk *lilas*. Dette fran-

ske ordet betyr 'syrin' og 'syrinfarget' og stammer fra arabisk *lilac*, som betyr 'syrin'. Det er derfor det engelske ordet for 'syrin' er *lilac*.

Rødt er så mangt

En annen ting som også kan ha spilt en rolle, er at det fins mange typer rødfarger. Rødbeter har sin rødfarge, rødkålen har en rødfarge som ligner ganske mye på rødfargen til rødløken, og nyper har en rødfarge som ikke er særlig lik rødløkens. Det er dessuten en flyndreart som heter *rødspette*, og spetene, altså flekkene, på den er rust-røde. Rødt og rødt kan altså være temmelig forskjellig, bortsett fra at alt rødt er rødt.

Rød appelsin

I grønnsakavdelingen i butikken dukket det i vinter opp små plastnett med appelsiner i, og på en lapp festet til nettet stod det *rød appelsin*. *Rød appelsin* hadde nok ikke mange hørt før, men noen uker tidligere stod det om denne appelsintypen i avisene. Slike appelsiner har hittil alltid hett *blodappelsiner*, siden fruktkjøttet og saften inni er bortimot blodrød. Blodappelsiner fantes for over femti år siden, og ingen syntes den gang at det var noe skummelt med utseendet eller navnet

blodappelsin. Men nå tror tydeligvis noen som selger slike appelsiner, at barn og voksne er så pysete at navnet *blodappelsin* må forandres til *rød appelsin*. Det er riktig at denne appelsinen er mer eller mindre rød inni, men det er nå *blodappelsin* det heter likevel.

Grønnsaker som ikke er grønne

Grønnsaker har alle hørt om, men 'rød-saker', 'hvitsaker', 'gulsaker' og 'oransjesaker' har ingen hørt om før, for jeg laget disse fire ordene akkurat nå. Det kunne ha vært virkelige norske ord, for rødbeter er røde, neper er hvite, gulrøtter er oransje, og voksbønner er gule. Men til tross for det er både rødbeter, neper, gulrøtter og voksbønner *grønnsaker*.

Leac og laukr

Engelsk og norsk er på mange måter to temmelig like språk, og det er fordi de er forholdsvis nære slektninger. Men til tross for det heter det altså *onion* på engelsk og *løk* på norsk. De to ordene ligner ikke på hverandre i det hele tatt, så de kan ikke være i slekt, selv om de betyr akkurat det samme.

Ordet *onion* har engelskmennene lånt fra fransk, som har arvet det fra latin *unio*, som var navn på en løk-type. Men gammelengelsk, det engelske språket som ble snakket fra ca. år 700 e.Kr. til ca. 1090 e.Kr., hadde ordet *leac*, og på gammelnorsk (ca. 800 e.Kr. til ca. 1350 e.Kr.) het det tilsvarende ordet *laukr*. På nynorsk og i mange norske dialekter heter det *lauk* den dag i dag. Og det er ingen tvil om at gammelengelsk *leac* og gammelnorsk *laukr* opprinnelig er akkurat det samme ordet.

Leek og garlic

I en gammelengelsk-engelsk ordbok står det at *leac* betyr *leek* (som på norsk heter *purre*) eller *garlic* (som på norsk heter *hvitløk*). Det gammelengelske ordet *leac* lever altså videre i moderne engelsk i både *leek* og *gar-lic*, men det tenker engelskmennene sikkert ikke over. Skrivemåten *leek* og *-lic* er ikke den samme i disse to ordene, men den engelske uttalen av *leek* og *-lic* er omtrent den samme i dagens engelsk. Så selv om vårt ord *løk* på den ene siden og de engelske ordene *leek* og *garlic* på den andre ikke betyr akkurat det samme, så er både vår vanlige løk og engelskmennenes *leek* og *garlic* løkvekster. Og *purre* smaker jo løk, selv om den ikke ser ut som en, så det er ikke noe rart at den også kalles *purreløk*.

Det er en engelsk suppe som heter *cock-a-leekie*. Ordet er bygd opp på samme måte som *får-i-kål*, som vi skriver *fårikål*. Direkte oversatt er det 'hane i purrer'. Noen vil tusse over at *a* i *cock-a-leekie* er oversatt med *i*, men det er jo et faktum at *a* *live*, som engelskmennene skriver *alive*, betyr 'i live', så *a* kan faktisk bety 'i' på engelsk. I en engelsk beskrivelse av suppen står det at den er lagd av *fowl with leeks*. Engelsk har altså et ord *fowl* som i formen stemmer helt med vårt ord *fugl*, men det betyr ikke 'fugl' i sin alminnelighet, bare 'hønsefugl'.

Garlic betyr 'spyd-løk'

Førsteleddet *gar-* i *garlic* betydde 'spyd' på gammelengelsk, så direkte oversatt betyr *garlic* ganske enkelt 'spyd-løk'. Det er ikke rart, for mange løker ser ut som en spydspiss. Nørrønt hadde det ord *geirr*, som svarer helt til det gam-

melengelske ordet *gār*, og det norrøne ordet betydde ganske riktig 'spyd'. Guttenavnet *Geir* (som noen til og med skriver *Geirr*, akkurat som på norrønt), betyr ganske enkelt 'spyd'. I tillegg hadde norrønt ordet *geirlaukr*, som er

dannet akkurat på samme måte som det gammelengelske ordet *gār-leac*. Men det er helt sikkert utseendet som har bestemt navnet, for *geirlaukr* betyr 'hvitløk', altså *Allium sativum*.

Revisjon av nynorskrettskrivinga

Under føresetnad av at Kultur- og kyrkjedepartementet godkjenner vedtaket, vedtok styret i Språkrådet 13. september å setja i gang arbeidet med å laga ei tydeleg, enkel og stram nynorsk-norm utan sideformer. Målet er å etablere ei norm som gjer det lettare å vera nynorskbrukar, som er tydeleg for alle som bruker nynorsk som sidemål, og som er stabil over tid. Vedtaket har denne ordlyden:

«Under føresetnad av godkjenning frå KKD gjer styret slikt vedtak:

- 1 På grunnlag av utgreiinga om nynorsk-norm i 2003 set styret i gang arbeidet med å laga ei tydeleg, enkel og stram norm, utan sideformer. Denne nye norma skal vera eit tilbod til alle som ønskjer å skriva korrekt nynorsk, og ho skal gjelda for alle som pliktar å skriva innafor ei norm.
- 2 Målet er å etablere ei norm som gjer det lettare å vera nynorskbrukar, som er tydeleg for alle som bruker nynorsk som sidemål, og som er stabil over tid.

- 3 Breitt talemålsgrunnlag, mykje brukte former og ord, geografisk spreieing og skriftspråktradisjonar er blant dei viktigaste faktorane som skal balanserast i den nye norma.

- 4 Fagrådet for normering og språk-observasjon, saman med sekretariatet, får i oppdrag å planleggja og å følgja opp prosessen, innafor dei retningslinjene som styret gjev. Fagrådet gjer framlegg om samansetjinga av den gruppa som skal stå for sjølve arbeidet. I denne gruppa kan det vera personar frå fagrådet, og det bør vera med ein nynorskrådgjevar frå sekretariatet. I gruppa skal det dessutan vera representantar frå målrørsla, forvaltninga, utdanningssektoren, forlagsbransjen og medieområdet. Fagrådet foreslår òg sekretær for gruppa.

- 5 Styret ber om forslag til arbeidsplan og framlegg om prosjektgruppe innan 15. desember i år.

- 6 Styret tek sikte på å gje endeleg tilråding våren 2009.»

«Holdnings skapende handlings planer»

Særskriving i studenttekster

MAGNHILD VOLLAN

SÆRSKRIVING OPPSTÅR når det som er sett ord, deles i to eller flere ord slik som i overskriften, der de to ordene *holdningsskapende* og *handlingsplaner* er skrevet som fire. Enkelte ord skal etter normen skrives med bindestrek, for eksempel *10-åring* og *NOVA-forsker*. Resultatet blir særskriving når de skrives uten bindestrek (*10 åring, NOVA forsker*).

Mer spesielle former for særskriving opptrer i flerledda uttrykk av ulike slag. Etter normen kan vi skrive *barne- og ungdomstrinnet* istedenfor *barnetrinnet* og *ungdomstrinnet*. I skrivemåten *barne og ungdomstrinnet* mangler bindestreken som skal markere at et felles ledd er utelatt, og resultatet er særskriving. Det samme gjelder skrivemåten *Kirke, utdannings og forskningsdepartementet* for *Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet*. I uttrykk som *en gi-og-ta-situasjon* (eller *en gi og ta-situasjon*) og *skole-hjem-samarbeidet* består forleddet i sammensetningen av flere ord. Når slike uttrykk skrives uten bindestrek(er) (*en gi og ta situasjon*) eller uten tankestrek og bindestrek (*skole hjem samarbeidet*), blir resultatet særskriving.

Glimt fra hverdagen

På skiltet utenfor en *Dame og herre frisør* opplyses det om pris for *dame klipp, herre klipp, barne klipp* og *farge etter vekst*, og det reklameres for *ull under tøy* og *regn tøy sett* utenfor en

klesbutikk. På bensinstasjonen får en utlevert en *børste vask billett* ved betaling for bilvask. På biler og skilt kan vi lese firmanavn som *Vakt Service, Høyde teknikk, Pizza / bakeren* og *Kiosk og gatekjøkkengrossisten*. På trafikkskilt varsles vi av og til om *farts / dempere* og *anleggs / trafikk*. Det står *kunde / parkering* på skiltet utenfor dagligvareforretningen, og i hyllene finner vi blant annet *béarnaise / saus, havre / gryn, husholdnings / saft* og *seter / rømme*. På tilsvarende måte skrives flere boktitler, i alle fall på framsida, for eksempel *Eremitt / krepsene* og *Berliner / poplene*.

De kursiverte ordene i avsnittet over er eksempler på særskriving, der linjeskift er markert med /. Eksemplene er små glimt fra den skriftlige hverdagen. Særskriving forekommer stadig, både i uformelle og mer formelle tekster.

Bevisste språkbrukere oppfatter slike normavvik som støy i den skriftlige kommunikasjonen. I noen tilfeller kan resultatet bli uklart eller tvetydig, andre ganger ufrivillig morsomt. Da kommuniserer ikke teksten etter avsenders intensjon. Andre ganger er det grunn til å anta at særskriving er et resultat av bevisste valg. Det kan være estetiske hensyn som spiller inn, eller det kan være at en meiner at ordet blir tydeligere og lettere å lese (og huske) om det deles.

Lærere med erfaring fra grunnskole

og videregående skole hevder at særskrivning blir stadig vanligere i elevenes tekster, både i tekster skrevet for hånd og tekster skrevet på pc med stavekontroll. En kan anta at særskrivning i slike tekster har sammenheng med skribernes manglende normsikkerhet.

Studenttekster under lupa

Jeg har undersøkt 248 studenttekster for å kartlegge skribernes ortografikunnskaper, og da særlig når det gjelder skrivning av sammensatte ordformer. Tekstene er skrevet på bokmål ved eksamen i to obligatoriske fag i allmennlærerutdanninga ved en norsk høyskole.

114 tekster er skrevet ved skoleeksamen i det ene faget, mens 134 tekster er skrevet ved heimeeksamen i det andre. De omtales heretter som henholdsvis S-tekster og H-tekster. De aller fleste S-tekstene er skrevet for hånd, mens alle H-tekstene er skrevet på pc. Alle tekster som blei levert ved de to fageksamenene det året, er undersøkt.

Jeg har registrert særskrivning i heile tekstmengden, men hver særskrivning er bare registrert én gang per tekst.

Sjøl om *enkelt elever* opptrer fem ganger i en tekst, registreres altså dette som én forekomst.

Andre normavvik, som blant annet gjelder og/å, dobbelt-/enkeltkonsonant, ulike stavemåter (som *sjebnen*, *hivist*, *vanelig*, *såm*, *vertfall*) og tegnsetting, er kartlagt på to sider i hver tekst.

Store individuelle forskjeller

Mange studenter særskriver i noen grad, enkelte i stor grad, ved begge eksamensformer, men flest særskrivninger er registrert i S-tekstene. I gjennomsnitt er der 6 ulike særskrivninger per S-tekst og 5,2 ulike særskrivninger per H-tekst.

Enkelte tekster i begge grupper skiller seg ut fordi de har svært mange ulike særskrivninger. Seks S-tekster inneholder 20–39 ulike særskrivningsavvik, mens seks H-tekster inneholder 15–29 slike.

I tabellen nedenfor presenteres flere hovedresultater av undersøkelsen.

I stort sett alle tekster er der andre normavvik. Bare fire S-tekster og tre H-tekster er heilt uten normavvik på de to sidene som er undersøkt. Ellers er der stor variasjon når det gjelder språklig korrekthet innen begge grupp-

Antall ulike særskrivningsforekomster per tekst	Antall S-tekster	Antall S-tekster	Antall H-tekster i %	Antall H-tekster i %
0	12	10,5	7	5,2
1–5	60	52,6	84	62,7
6–10	27	23,7	30	22,4
11–15	7	6,1	8	6,0
16–39/29	8	7,0	5	3,7
Sum	114	99,9	134	100

er, men flere S-tekster enn H-tekster inneholder (mange) andre normavvik.

Undersøkelsen viser en tydelig samvariasjon mellom særskriving og andre normavvik i begge tekstgrupper. Det ser med andre ord ut til å være en sammenheng mellom generell ortografisk kompetanse og mer spesiell kompetanse i spørsmålet om særskriving eller sammenskriving.

Hvilke ord særskrives?

Ord fra åtte ulike ordklasser er registrert med særskriving. Særskriving av substantiv dominerer klart ved at vel 82 % av oppslagsformene er substantiv. Deretter kommer adjektiv og verb, med henholdsvis ca. 10 % og 4 % av oppslagsformene.

Gruppe 1

Gruppe 1 omfatter de ordene som etter normen skal skrives som ett ord. Når vi snakker om særskriving, er det normavvik av denne typen vi først og fremst tenker på. Storparten av de re-

gistrerte forekomstene hører til denne gruppa. I oversikten nedenfor presenteres et lite utvalg av forekomster fra H-tekstene.

Substantivene i oversikten belyser typiske trekk ved de ordene som særskrives. Mange ordformer med enkel struktur særskrives, men et flertall har en mer kompleks struktur, enten i førsteleddet eller i sisteleddet eller i begge ledd. Mer enn halvparten av alle særskrivinger av substantiv har frittstående sisteledd med bøyingsmorfem (*enkelt eleven, handlings planer, samtale arket*). Ellers ser vi her to tilfeller der frittstående førsteledd avsluttes med binde-s (*begreps avklaring, handlings planer*). Det er der mange eksempler på i materialet. S-tekstene inneholder dessuten mange frittstående førsteledd som avsluttes med binde-e, som *barne skolen, lande grensene, melke produkter*.

Adjektivene i oversikten illustrerer flere av de samme forholdene. I tillegg ser vi her et eksempel på at særskriv-

Ordklasse	Særskrivingsforekomster
substantiv	<i>alene foreldre, begreps avklaring, danse kurs, enkelt eleven, handlings planer, hjem land, samtale arket</i>
adjektiv	<i>felles kulturelle, holdnings skapende, kjempe bra, spansk talende, ressurs sterke, til side satt</i>
verb	<i>fast satt, forskjell behandle, i møtekomme, klar gjøre, mistenkelig gjør</i>
adverb	<i>alt for, til synelatente</i>
preposisjon	<i>i fra, i følge, i gjennom</i>
determinativ	<i>en hver</i>
pronomen	<i>vær andre</i>
subjunksjon	<i>hvor vidt, i det</i>

Merknad: Noen forekomster inneholder andre avvik i tillegg til særskriving: *forskjell behandle* (for *forskjellsbehandle*), *til synelatente* (for *tilsynelatende*), *vær andre* (for *hverandre*).

ing resulterer i at én ordform deles i tre (*til side satt*). En slik fragmentert skrivemåte er registrert i flere adjektiv og substantiv.

Verbene i oversikten illustrerer også at både enkle og mer komplekse ordformer særskrives. Videre ser vi at særskrivning kan føre til en frittstående *i* (*i møtekomme*), på samme måte som i mange av de preposisjonene som særskrives.

Det viser seg at de orddelene som blir frittstående ved særskrivning, stort sett skrives likt med sjølstendige ord. To sisteledd i eksempelsamlinga på s. 23 er unntak fra dette, nemlig *synelatente* (*synelatende*) og *møtekomme*.

Gruppe 2

Til gruppe 2 hører de ordformene som etter normen skal skrives med bindestrek. Gruppen er ikke stor, og her forekommer bare substantiv og adjektiv. I oversikten nedenfor står et utvalg av særskrivninger fra H-tekstene.

Her forekommer blant annet adjek-

Ordklasse	Særskrivingsforekomster
substantiv	1950 tallet, 6 åring, 17. mai feiring, AD/HD barn, KRL faget, Salamanca erklæringen
adjektiv	10 årige, ikke eksisterende, pedagogisk psykologisk

tiv- og substantivsammensetninger der førsteleddet er et talltegn. Blant adjektivene finner vi dessuten sammensetninger med *ikke* som førsteledd og sammensetninger med sideordna ledd. Tilsvarende substantiv fins i S-tekstene, blant annet *mange ikke jøder* og *et enten eller*. Ellers særskrives substantiv

der førsteleddet for eksempel er et kortord eller et navn.

Flere av kommentarene til særskrivninger i gruppe 1 gjelder her også, spesielt kommentarene til sisteleddene. Videre er det slik at de orddelene som blir stående aleine ved særskrivning av ordformer i gruppe 2, for en stor del er homonyme med sjølstendige ord. I eksempelsamlinga i spalta til venstre er *årige* et unntak.

Gruppe 3

Flerledda uttrykk av ulike slag er samla i gruppe 3. Etter normen skal de skrives med bindestrek(er), noen også med tankestrek og bindestrek. I oversikten nedenfor står et utvalg eksempler fra H-tekstene. Også i gruppe 3 er det bare substantiv og adjektiv som forekommer.

De fleste særskrivningene i gruppa er substantivuttrykk. Både blant substantivene og adjektivene forekommer

Ordklasse	Særskrivingsforekomster
substantiv	a alkohol og pillemisbruk, gutte og jentegrupper, lærings og utviklingssituasjon, skrive eller leseønsker
	a kirke, utdannings og forskningsdepartementet, lese, skrive og regneproblemer
	b minoritetsforeldrene og elevene
	c bli kjent kjelder, en gi og ta situasjon
	d skole hjem samarbeidet, vi-de holdning
adjektiv	a majoritets og minoritetsspråklige, problem eller ressursorientert
	b ressurssterke eller svake

eksempler på at bindestrek som utelatesstegn mangler. I undergruppe a er blant annet følgende skrivemåter korrekte: *alkohol- og pillemisbruk; lese-, skrive- og regneproblemer; problem- eller ressursorientert*. I undergruppe b er de korrekte formene: *minoritetsforeldrene og -elevene; ressurssterke eller -svake*. Blant substantivene finner vi dessuten en del gruppesammensetninger, i undergruppe c og d. Når skriveren ikke har brukt bindestrek(er) (som i *bli-kjent-kvelder* eller *bli kjent-kvelder*) eller tankestrek og bindestrek (som i *skole-hjem-samarbeidet*), virker uttrykkene svært fragmenterte.

En del særskrivinger inneholder flere avvik og virker derfor enda mer oppstykket. Eksempler fra H-tekstene er: *morsmål og norsk lærer; problem og ressurs orienterte; alkohol og narkotika misbruk; foreldre og foresatte gruppen; utenfra og innenfra perspektiv*.

Stavekontrollens begrensninger

Særskrivingene i de tre oversiktene på s. 23 og 24 er fra H-tekstene, altså tekst-

er som studentene har kunnet arbeide med over lengre tid, med tilgang til både fagbøker, ordbøker og stavekontroll.

Mange studenter bruker elektronisk stavekontroll når de skriver. Men er stavekontrollen en god hjelper for dem som er usikre i ortografi?

For å belyse dette lagde jeg en sammenhengende tekst som inneholder de femti særskrivingsforekomstene fra oversiktene på s. 23 og 24. Teksten er underkasta fortløpende stavekontroll og grammatikkontroll i MS Word. Resultatet var bare seks feilmarkeringer. De ordformene der dataprogrammet markerer feil, presenteres i oversikten nedenfor. (Feilmarkeringene er kursivert.)

Svært mange normavvik blir ikke markert som feil av stavekontrollen, og forslagene til andre stavemåter er lite relevante. Ingen steder i teksten får skriveren råd om å vurdere om de særskrevne ordene bør skrives sammen.

I neste omgang korrigerer jeg de femti særskrivingsavvikene i teksten.

Rød strek	Grønn strek	Dataprogrammets forslag
10 årige		Årlige
KRL faget		KRIL, KRYL, KRÅL, KARL, KRAL
gutte og jentegrupper		gutten, gutter, gurte, guttet, gitte
vi-de holdning		vide, vidde, vigde, viede, vinde
	<i>samtale</i> arket	Kontroller ordet <i>samtale</i> . Infinitivmerket "å" står vanligvis foran en infinitiv dersom infinitiven ikke styres av et modalt hjelpeverb.
	<i>skrive</i> eller <i>lesevanser</i>	Setningen ser ut til å mangle en finitt verbform. Dersom du ønsker det, kan du skrive om setningen.

Dataprogrammet svarte med å markere flere av de nye, korrekte formene som ukorrekte. På den måten blir stavekontrollens signaler enda mer forvirrende hvis brukeren ikke heile tida har dens begrensninger i minne. Feilmarkering kommer ved korrekt skrivemåte av 2 av ordene i gruppe 1 (*holdnings-skapende, samtalearket*), ved 3 av ordene i gruppe 2 (*17. mai-feiring, ADHD-barn, KRL-faget*) og ved 4 av uttrykkene i gruppe 3 (*bli-kjent-kvelder og bli kjent-kvelder; en gi-og-ta-situasjon og en gi og ta-situasjon; skole-hjem-samarbeidet; vi-deholdning*). I bare ett tilfelle foreslår dataprogrammet en annen stavemåte, men det er til liten hjelp siden det er et forslag om stor M i *17. mai-feiring*.

En kan naturligvis bare trekke begrensa konklusjoner på grunnlag av ei slik utprøving, men det er nærliggende å hevde at stavekontrollen i MS Word med standard norsk ordliste ikke gir en god og sikker kontroll på dette området. Hvis studentene har støtta seg til denne kontrollen ved heimeeksamen, har de i mange tilfeller fått dårlig hjelp.

Mulige forklaringer

Jeg har ikke undersøkt om særskrivning er vanligere i studenttekster nå enn før. Undersøkelsen gir heller ikke grunnlag for å forklare hvorfor særskrivning forekommer.

De som har skrevet tekstene, har gått mange år på skole, og derfor kan det være nærliggende å spørre om særskrivning (og andre normavvik) har sammenheng med norskundervisningen. Har skriveopplæringa i seinere tid vært prega av liten vekt på ortografi og stor vekt på andre deler av skriveprosessen og tekstarbeidet? Kan usikkerheten i forbindelse med skrivning av sammensatte ord og uttrykk i norsk henge sammen med at flere forholder seg stadig mer til engelsk skriftspråk, som har andre regler?

Hvilken betydning har andre påvirkningskilder? Lar vi oss styre av den elektroniske stavekontrollen når vi skriver på pc, og av mobiltelefonens ordlistefunksjon når vi skriver tekstmeldinger? Resultater de mange daglige møtene med særskrivning i at denne skrive-måten blir akseptert?

Pris til Nynorskordboka

Redaktørane for Nynorskordboka, Dagfinn Worren, Anne Engø og Marit Hovdenak, fekk torsdag 27. september Ordbokprisen 2007. Prisen blir delt ut av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening.

Første utgåva av Nynorskordboka kom ut på Det Norske Samlaget i 1986; siste utgåva er frå 2006. Boka har over

90 000 oppslagsord og er utarbeidd av Institutt for lingvistiske og nordiske studium, Universitetet i Oslo, i samarbeid med Språkrådet. Nynorskordboka ligg også på Internett. Ein kan søkje i ordboka mellom anna frå nettsidene til Språkrådet. Adressa er: <http://www.sprakrad.no/Ordboeker/Soek/>

Dørslag, hva er det slags slag?

ET DØRSLAG ER ET kjøkkenredskap, og hvis vi begynner å tenke over hva ordet egentlig betyr, så er det rimelig å prøve å dele det opp i ord eller orddele som vi kjenner. Både *dør* og *slag* kjenner vi, men det er vanskelig å kombinere dem til noe som gir mening i denne sammenhengen, så svaret ligger ikke oppe i dagen.

Dørslag stammer fra nedertysk, som ikke er den tysken (høytysk) som noen lærer på skolen her i landet, men en svært utbredt tysk dialekt som i hovedsak snakkes i mer uformelle sammenhenger i store deler av Nord-Tyskland. I skrift brukes nedertysk lite, men den som f.eks. har lyst til å lese om Harry Potter på nedertysk, kan bare bestille bøkene *Harry Potter un de grulig Kamer* og *Harry Potter en de Wunnersteen*.

Nedertysk var hanseatenes språk, og siden de fra 1300-tallet hadde mye å gjøre også med Norge, kom veldig mange nedertyske ord inn i norsk. Etter hansatiden kom mange embetsmenn, kjøpmenn, militære og andre folk med kapital og kompetanse til Danmark og Norge fra noen av de samme områdene i Tyskland, og også de førte med seg nedertyske ord til dansk og norsk.

Området Slesvig-Holstein, som nå ligger i Tyskland, tilhørte i flere århundrer danskekongen. Byen Altona, som nå er en sentral bydel i Hamburg (Altona grenser til den beryktede bydelen St. Pauli), var dansk territorium fra midten av 1600-tallet til midten av 1800-tallet.

I *dørslag* er førsteleddet den nederlandske preposisjonen *dör*, som betyr 'gjennom', og den siste delen er *slag*. Legg merke til at substantivet *slag* opprinnelig har den samme roten som verbet å *slå*. Vi sier jo *slå ut vannet*, og vi slår ofte ut vannet gjennom et *dørslag*.

Det høytyske ordet som tilsvarende nederlandske *dör*, er *durch*, som ikke forekommer i noe norsk lånord fra tysk, og det høytyske ordet for 'dørslag' er *Durchschlag*. Men et annet lånord fra tysk (nedertysk) inneholder en mellomform mellom *dör* og *durch*. Ordet er *durkdreven*. *Durk* betyr 'tvers igjennom', og 'dreven', som egentlig er perfektum partisipp av verbet *drive*, betyr 'øvet', 'erfaren' (ofte med bibetydningen 'slu', 'snedig', 'listig'): *Han er en dreven poker-spiller*. Svensk har *durk* i *durkslag*. På russisk har *dørslag* blitt til *dursjlag*.

Mållova – sakte framgang

Sju av åtte statsorgan bryt framleis mållova, men dei dårlegaste er blitt litt betre. Slik oppsummerer Språkrådet rapporten om målbruk i statstenesta for 2006. Rapporten omfattar 158 statsorgan under departementsnivå.

I papirtilfang er det små endringar frå året før, men den gjennomsnittlege nynorskprosenten har auka frå 22 til 27 i kortare tekstar. 36 av 158 statsorgan har over 25 % nynorsk i kortare tekstar. I lengre tekstar er det færre organ som oppfyller kravet.

Nynorskprosenten er på veg oppover på nettstadene. Det er klart færre statsorgan som har svært låg nynorskprosent. Men talet på statsorgan som har over 25 % nynorsk, har ikkje auka.

I siste stortingsmeldinga om mållova (St.meld. nr. 7 for 2005–2006) varsla regjeringa sterkare innsats for å fremje nynorsk målbruk i staten. Stortinget

slutta seg til dette. På bakgrunn av stortingsmeldinga sende KKD i mars 2006 ut eit rundskriv (V-14/2006) til alle statsorgan, der departementet understreka for statlege leiarar på alle nivå at reglane om målbruk skal etterlevast, og bad leiarane gje eit klart signal internt i eigen organisasjon om at målbruksreglane skal følgjast til punkt og prikke. Språkrådet har inntrykk av at rundskrivet blir teke alvorleg.

Det er først ved målbruksrapporteringa for 2007 at ein vil sjå resultatata av dei tiltaka som no er sette i verk. Statsorgana har fått pålegg frå Språkrådet om å utarbeide konkrete tiltaksplanar med klar ansvarsfordeling og klare tidsfristar. Eit svært viktig tiltak er oppbygging av ei språkteneste for statsorgan som mellom anna skal vere eit verkemiddel i arbeidet for måljamstilling i staten.

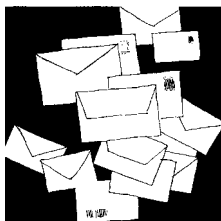
Starten på Norsk språkbank

Språkrådet har i mange år arbeidet for at det skal brukes norsk språk i IKT-bransjen. Allerede i 2001 laget Norsk språkråd et forslag til en handlingsplan for norsk språk og IKT. Det viktigste og mest omfattende tiltaket i planen var å opprette en norsk språkbank. Språkbanken skal være en samling med digitalisert språk (tekst, tale, ordsamlinger, termlister osv.) som kan brukes i utviklingen av språkteknologi og i forskning.

Språkrådet, universitetene i Oslo, Bergen og Trondheim og IBM Norge kjøpte vinteren 2007 konkursboet etter

Nordisk Språkteknologi på Voss. Det inneholdt tekst, tale og ordsamlinger som var tilrettelagt for bruk i utvikling av språkteknologiske produkter. De fem eierne har dannet et interimsstyre og er i gang med å tilrettelegge språkressursene for videreformidling til forskningsmiljøene og dataindustrien. Eierne håper dette kan være starten på Norsk språkbank.

Den 18. desember blir det holdt et informasjonsmøte i Språkrådet om planene for språkbanken. Flere opplysninger blir lagt ut på Språkrådets nettsider: www.sprakradet.no.

Redaksjonen tar gjerne mot brev fra leserne. Det kan være kommentarer til artiklene og emner i bladet, interessante ord og uttrykk en har kommet over, nyord, spørsmål eller annet. Adressen er: Språknytt, Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO

Spørsmål: I ordbøkene finner jeg ikke ordet *ståa* (situasjonen, statusen), bare *ei stode*, som i bestemt form entall heter *stoda*. Denne skrivemåten ser rar ut i moderne bokmål. Ved å søke på Internett fant jeg 22 000 dokumenter på norsk med skrivemåten *ståa*.

Svar: Det er velkjent at den ukorrekte skrivemåten *ståa* er veldig mye brukt. Men den eneste tillatte skrivemåten er *stoda* på både nynorsk og bokmål. *Stode* kommer av norrønt *staða*, som betyr 'det å stå eller være på et sted; stilling'.

Ei stode er helt klart et lån fra nynorsk, og siden *ståa* antagelig først og fremst har blitt tatt opp i muntlig språk, har folk skrevet ordet slik det skal etter uttalen, altså *ståa*. Et tegn på at det er et muntlig lån, er at *ei stode* ikke kom inn i Tanums store rettskrivningsordbok, som er en bokmålsordbok, før i 2005. Søk på nettet gav 5460 tilslag på *stoda*. Av dem var nok de aller fleste på nynorsk.

Spørsmål: Jeg er med i Ammehjelpen og bruker dermed verbet *å amme* en del skriftlig. Jeg vet at ord med dobbel *m* skal skrives med enkelt *m* når bokstaven kommer til slutt i ordet. Dette blir problematisk ved verbet *å amme*. Jeg skriver altså *amm!* i imperativ. Å skrive *am!* virker helt merkelig og galt, og når det er skrevet på den måten, føler jeg at det må

leses med lang *a*-lyd. Jeg har heller aldri sett andre skrive det slik, så jeg tror at det er *amm* som brukes av de aller fleste, om ikke alle.

Svar: Det er forståelig at du skriver *amm!*, for med skrivemåten *am* får vi lett en lang *a* i uttalen. Likevel er det feil å bruke to *m*-er i imperativ her. Det bryter med systemet i språket vårt. Tenk for eksempel på imperativformene av *kamme*, *lamme*, *ramme*, *skamme*: *Kam håret vekk fra pannen! Lam ikke trafikken! Ram bildet pent inn! Skam deg!* Hvis du skal følge rettskrivningen, må du altså skrive *am!* i imperativ.

Spørsmål: Eg lurar på kvifor me her på Jæren i stor grad brukar *moster*, *faster*, *mormor* og *farmor* i staden for *tante* og *bestemor*. Det er vanleg i Sverige å bruka desse uttrykka, men korleis kan det ha seg at det er på Jæren av alle stader i Noreg me brukar desse formane mest?

Svar: Det er nok ikkje berre på Jæren at former som *moster*, *faster*, *mormor* og *farmor* er eller har vori i bruk. Dersom ein ser på oppslagsorda *faster* og *farsyster* i Norsk Ordbok, som er i arbeid på Universitetet i Oslo, finn ein døme på brukten frå store delar Sør-Noreg, dessutan frå Vesterålen.

Me veit ikkje om det stemmer at desse formene er dei mest brukte på Jæren i dag, og me veit heller ikkje kvifor det i så fall er slik. Men jærdialekten er vel ein etter måten konservativ dialekt som har haldi på ein del eldre særdrag både i form- og lydverk, og kanskje også i ordtilfang. Dersom det er slik, kan *det* vera ein del av forklaringa på at *faster* og *moster* framleis er i bruk. Det kan sikkert vera interessant for deg å vita at i Norsk Ordbok er det med eit døme på *faster* i ei ordsamling frå Stavanger frå ikring 1698. Samlinga er laga av filologen Jacob Rasch, som levde fra 1669 til 1737.

FORFATTERNE

Sonja Erlenkamp er professor i tegnspråk ved Høgskolen i Sør-Trøndelag, avdeling for lærer- og tolkeutdanning. Hun arbeider med syntaktisk beskrivelse av norsk og tysk tegnspråk og med utvikling av en språkmodell som kan brukes innenfor tegnspråkdidaktikken.

Velle Espeland er folkeminneforsker og daglig leder for Norsk Visearkiv.

Asbjørn Langeland har tidligere vært direktør for Statens bibliotektilsyn og leder av sekretariatet for NORDBOK – Nordisk litteratur og bibliotekkomité. Han arbeider nå med utredningsoppdrag for Kultur- og kirkedepartementet.

Vigleik Leira er pensjonist og har vært rådgiver i Norsk språkråd.

Svein Nestor er rådgiver i Språkrådet.

Martin Skjekkeland er professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Agder.

Magnhild Vollan er førstelektor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Agder.

Omslagsbilde

Sitron og rødløk

Foto © *photocuisine/Corbis*

Internett

Tekstene i dette nummeret fins også på Internett: www.sprakradet.no

SPRÅKRÅDET

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon: 22 54 19 50

Telefaks: 22 54 19 51

Ansvarlig redaktør:

Sylfest Lomheim

Redaktører:

Svein Nestor

svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim

asta.norheim@sprakradet.no

Abonnement og adresse-

endring:

post@sprakradet.no

Signerte artikler står for forfatterens syn.

Fire nummer i året.

Opplag: 25 000

Redaksjonen avsluttet 8.11.2007

Form: NIGARD VENABYGD

Trykk: PDC Tangen 2007

ISSN 0333-3825

B

NORGE/NOREG

P. P.

Returadresse:
SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825